

Hanna Kaczmarek

Minimum leksykalne a orientacja komunikacyjna w nauczaniu języka obcego. Kilka uwag na przykładzie niemieckiego jako języka obcego¹

Streszczenie

Artykuł prezentuje wyniki badań porównawczych nad niemieckim słownictwem podstawowym zawartym w najnowszych podręcznikach do nauki języka niemieckiego jako języka obcego na poziomie gimnazjum. Twórcy najnowszych podręczników deklarują pełne przygotowanie ucznia do pełnienia określonych ról językowych w codziennych sytuacjach życiowych. Realizacja tego postulatu ma nastąpić poprzez wprowadzanie na lekcjach języka niemieckiego odpowiedniej ilości słownictwa aktywnego i pasywnego. Artykuł jest jednocześnie próbą odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim stopniu słownictwo występujące w omawianych podręcznikach faktycznie zaspokaja potrzeby komunikacyjne uczących się języka niemieckiego oraz czy nosi ono cechy języka żywego.

Summary

The paper presents the results of the comparative studies on the elementary German vocabulary included in the latest course books of German as a foreign language on the lower secondary school level. The authors of the latest course books declare that they will fully well prepare the pupils to perform the prescribed language roles in everyday life situations. The realisation of this statement is to happen through the introduction of a relevant „portion” of active and passive vocabulary at German language classes. At the same time, the paper makes an attempt to answer the question whether and to what extent the vocabulary occurring in the described course books truly fulfils the communicative needs of the learners of the German language, and if it bears the authentic features of the live language.

1. Efektywność nauczania języka obcego w świetle koncepcji glottodydaktycznych
2. Minima leksykalne jako baza preparacji podręczników do nauki języków obcych
 - Minima leksykalne – kryteria doboru
 - Materiały glottodydaktyczne a minima leksykalne
3. Weryfikacja nowszych podręczników do nauki języka niemieckiego na poziomie gimnazjum
 - Przedmiot badań

¹ Niniejszy tekst jest zmienioną wersją artykułu, który ukazał się na płycie CD – w Wydawnictwie Politechniki Śląskiej 2005.

- Analiza ilościowa
- Analiza jakościowa
- Minimum leksykalne a korpus werbalny w podręcznikach „Aha!” i Deutsch Aktuell”

4. Wnioski

1. Efektywność nauczania języka obcego w świetle koncepcji glottodydaktycznych

Znajomość języków obcych jest we współczesnym, coraz bardziej zintegrowanym świecie umiejętnością nie tyle pożądaną, co niezbędną. Efektywna komunikacja językowa stała się – zarówno w sferze zawodowej, jak i prywatnej – koniecznością, a w konsekwencji jednym z najważniejszych elementów dobrego wykształcenia. Język obcy zatem, jako przedmiot obowiązkowy, został włączony do szkolnych programów nauczania – i to zarówno na szczeblu szkoły podstawowej, jak i ponadpodstawowej.

Proces wdrażania języka obcego od lat był źródłem wielu ścierających się poglądów w kontekście rozwoju nowszych koncepcji glottodydaktycznych. Zwiększenie efektywności nauczania oraz przyspieszenie procesu opanowania języka obcego było i jest przedmiotem ożywionych dyskusji pomiędzy glottodydaktykami a językoznawcami. W świetle nowszych koncepcji nauczania języka obcego zrezygnowano definitywnie z konstruowania procesu dydaktycznego jedynie w oparciu o doświadczenie i intuicję nauczyciela. Do przeszłości należy okres w dydaktyce języków obcych, kiedy to punkt ciężkości spoczywał głównie na przekazywaniu i przyswajaniu przez uczącego się struktur gramatycznych, z wyraźnym pominięciem kształcenia sprawności mówienia. Umiejętność ustnego porozumiewania się, tj. inicjowania i przeprowadzania dyskursu, traktowana była jako zbędny balast (por. Buttler 1980: 154).

Wobec złożoności procesu nauczania i uczenia się języka obcego dominującą rolę odgrywa nie tyle nauczyciel, co odpowiednio spreparowane podręczniki i materiały dydaktyczne, wypracowane w oparciu o metody glottodydaktyczne inkorporujące relewantne wyniki badań językoznawczych.

Zasadność takiego podejścia dyktuje konieczność optymalizacji przebiegu procesu przyswajania języka obcego, a podręcznik i jego obudowa należą do tych komponentów układu glottodydaktycznego, które mają zasadniczy wpływ na efekty osiągnięte podczas nauki języka obcego (por. Pfeiffer 2001: 26).

2. Minima leksykalne jako baza preparacji podręczników do nauki języków obcych

Minima leksykalne – kryteria doboru

W kontekście powyższych ustaleń można założyć, że wzrost efektywności procesu dydaktycznego nie jest możliwy bez odpowiednio zestawionego materiału leksykalnego. Swoistą bazę dla preparacji powstających podręczników mogą stanowić listy słownictwa podstawowego, tzw. minima leksykalne (niem. Grundwortschatz, ang. basic vocabulary).

Ich przydatność dla potrzeb glottodydaktyki jest niezaprzeczalna, stale jednak podnoszona jest kwestia kryteriów selekcji słownictwa (por. Chmiel 1982: 4).

Dobór materiału słownikowego zawartego w minimum leksykalnym następuje na podstawie kombinacji różnorodnych kryteriów, spośród których do najważniejszych należą: frekwencyjność danego wyrazu, neutralność stylistyczna, jego wartość komunikatywna, tzn. jego poprawne i zrozumiałe dla odbiorcy użycie oraz produktywność słowotwórcza wyrazu (możliwość tworzenia złożzeń i derywatów).

Zaobserwowane znaczne dyferencje zarówno w ilościowym, jak i jakościowym zasobie słownictwa zestawianego przez poszczególnych badaczy wynikają głównie z zastosowania różnorodnych kryteriów selekcji. Należy przy tym odróżnić listy frekwencyjne (Kae-ding 1963, Morgan 1928 dla języka niemieckiego), tworzone głównie dla celów statystycznych, a nie dydaktycznych, od minimum leksykalnego, zestawianego dla potrzeb praktyki szkolnej (dla języka niemieckiego Pfeffer, Oehler, Plickat, Erk). Podczas gdy słowniki frekwencyjne bazują per definitionem na kryterium częstotliwości występowania danego leksemu w tekstach stanowiących przedmiot obliczeń statystycznych, to materiał słownikowy zawarty w minimach leksykalnych może być albo wyekscerpowany z korpusu odpowiednio dobranych tekstów, albo może powstać przez syntezę istniejących już list leksykalnych (Krohn 1992: 9). Zastosowanie jedynie kryterium frekwencyjności leksemów musi budzić pewne wątpliwości i kontrowersje, ponieważ pozyskane w ten sposób leksemy są reprezentatywne tylko dla określonego korpusu, a częstotliwość leksemu zmienia się w zależności od (subiektywnego) doboru tekstów (Kühn 1979: 43). Dlatego też przy zestawianiu minimów leksykalnych preferuje się obok częstotliwości dodatkowe kryteria akcentujące relewancję komunikacyjną oraz pragmatyczną (Kaczmarek 2003: 66). Uwzględnienie wartości informacyjnej i semantycznej leksemu oraz jego możliwości słowotwórczych zapewnia wyłączenie z korpusu jednostek semantycznych o niewielkiej przydatności użytkowej. Zasadne wydaje się zatem każdorazowe określanie grupy odbiorców wraz z uwzględnieniem typowych dla niej kręgów tematycznych (minima leksykalne dla szkół podstawowych, gimnazjalnych, ogólnokształcących, wyższych itp.).

Badania lingwostatystyczne wykazały, że ilość jednostek leksykalnych, umożliwiających swobodną komunikację w języku obcym, oscyluje w granicach 2000 słów.

Materiały glottodydaktyczne a minima leksykalne

Reforma szkolnictwa, w wyniku której powstała m.in. placówka nowego typu – gimnazjum – a czas nauki w pozostałych typach szkół uległ skróceniu, spowodowała wzrost zapotrzebowania na nowe materiały glottodydaktyczne, w tym także podręczniki, uwzględniające specyfikę nowej polskiej szkoły. Istniejące podręczniki nie przystawały do nowej rzeczywistości szkolno-dydaktycznej i konieczne było dostosowanie ich do nowych wymogów. Na rynku księgarskim pojawiły się więc liczne podręczniki do nauki języka niemieckiego przeznaczone do nauczania w zakresie podstawowym i rozszerzonym, odpowiednio do typu szkoły.

W wypowiedziach wstępnych, poprzedzających konkretne podręczniki, autorzy deklarują pełne przygotowanie ucznia do pełnienia ról językowych w sytuacjach życiowo najbardziej typowych, a odpowiedni dobór materiału leksykalno-gramatycznego służy rozwijaniu umiejętności swobodnej komunikacji. Sprostanie bowiem językowym rygorom kontaktu indywidualnego z partnerem obcojęzycznym jest nadrzędnym celem kształcenia

językowego. Opracowanie podręczników i adaptacja tekstów dla potrzeb dydaktyki powinno być poprzedzone wnikliwymi badaniami ilościowymi i jakościowymi słownictwa, w celu pozyskania minimum leksykalnego przewidzianego do wprowadzenia w toku nauczania za pomocą proponowanego podręcznika (Chmiel 1982:16).

Powstaje zatem pytanie, czy i na ile materiał słownikowy zawarty w owych podręcznikach umożliwia uczniowi efektywne komunikowanie się i przekazywanie otoczeniu nie tylko prostych, lecz także bardziej złożonych treści?

Ogromne dysproporcje w zakresie ilościowego materiału leksykalnego, jakim dysponują uczniowie szkół tego samego typu, stały się bodźcem do przeprowadzenia analizy porównawczej nad zasobem słownikowym nowszych podręczników do nauki języka niemieckiego na poziomie gimnazjum.

3. Weryfikacja nowszych podręczników do nauki języka niemieckiego na poziomie gimnazjum

Przedmiot badań

Analizie poddano nowsze podręczniki do nauki języka niemieckiego przeznaczone dla uczniów gimnazjum, rozpoczynających naukę języka od podstaw, zarówno w klasach realizujących program dla pierwszego języka obcego (większa liczba godzin), jak i w klasach realizujących program dla drugiego języka obcego, a więc ze zmniejszoną ilością godzin. Przedmiotem badań będą dwa podręczniki: „Aha!”, wydany w 2003 roku, i „Deutsch aktuell”, który ukazał się w 2002 roku.

„Deutsch Aktuell” (Krat/ Rybarczyk/Schmidt 2002, 2003) opracowany został jako kurs dla początkujących i przewidziany jest na trzy lata nauki w gimnazjum (odpowiednio dla klas: część 1, 2, 3). „Aha!” (Potapowicz/ Tkaczyk 2003, 2004) to zestaw sześciu książek, z czego każda przewidziana jest do realizacji w czasie jednego semestru. Stąd dla klasy pierwszej mamy część 1A i 1B, dla klasy drugiej 2A i 2B (Czejarek 2004). Komplet podręczników przeznaczony dla klasy trzeciej, zapowiedziany na rok 2004, w chwili powstawania artykułu jeszcze się nie ukazał, dlatego też analizie porównawczej poddano jedynie podręczniki przewidziane dla klas pierwszych i drugich.²

Autorzy obu podręczników deklarują, że zawarte w nich treści dostosowano do wieku i zainteresowań gimnazjalistów. Tematy oscylują wokół sytuacji z życia codziennego oraz krajoznawstwa (tj. szeroko rozumianej kultury i geografii) niemieckiego obszaru językowego. Zakres tematyczny obu podręczników jest porównywalny, co umożliwia przeprowadzenie konfrontacji:

- przedstawianie się, pozdrowienia, pożegnania,
- rodzina,
- czas wolny i zainteresowania,
- tematy związane ze szkołą (przedmioty, przybory szkolne),
- przebieg dnia,
- pogoda i pory roku,

² Korpus werbalny został opracowany w oparciu o słowniczki dołączone do odpowiednich części podręczników.

- jedzenie i picie (potrawy, nazwy artykułów spożywczych, zamawianie dań),
- zakupy,
- uroczystości rodzinne, święta, zwyczaje,
- mieszkanie.

Punktem odniesienia dla poniższej analizy będzie lista minimum leksykalnego opracowana przez P. Chmiela. Lista ta została opracowana wprawdzie jeszcze przed reformą szkolnictwa dla podstawowego czteroletniego kursu nauczania języka niemieckiego w liceum, jednak z uwagi na fakt, że jest to minimum przewidziane dla nauczania języka w zakresie podstawowym, opracowane przez polskiego badacza, w oparciu o polskie podręczniki, wydaje się zasadne odwołanie się do niej w przeprowadzonej analizie.

Badaniom porównawczym poddano czasowniki wprowadzane za pomocą podręczników zarówno do produktywnego, jak i receptywnego opanowania przez ucznia.

Analiza ilościowa

Analizowane podręczniki zawierają odpowiednio:

Podręcznik „Aha!”		Podręcznik „Deutsch Aktuell”		„Aha!” + „Deutsch Aktuell”	
Ilość czasowników w danej części		Ilość czasowników w danej części		Ilość czasowników pokrywających się w obu podręcznikach w danych częściach	
Część 1A + 1B	Część 2A + 2B	Część 1	Część 2	Części 1	Części 2
202	157	74	82	48	8
Globalna liczba czasowników w podręcznikach „Aha!” część: 1A, 1B, 2A, 2B		Globalna liczba czasowników w podręcznikach „Deutsch Aktuell” część 1 i 2		Globalna liczba identycznych czasowników występujących w obu podręcznikach	
359		156		56	

Z powyższego zestawienia wynika, że ilość leksemów werbalnych w obu tomach podręcznika „Deutsch Aktuell” różni się zasadniczo od liczby czasowników zaproponowanej przez zespół autorów podręcznika „Aha!” (części: 1A, 1B, 2A, 2B).

Przy czym liczba czasowników wprowadzanych w kolejnych tomach „Aha!” wykazuje tendencję spadkową (202 czasowniki w tomach 1A i 1B, 157 natomiast – w tomach 2A i 2B). Autorzy podręczników „Deutsch Aktuell” postępują odwrotnie, proponując w tomie pierwszym 74 czasowniki, a w tomie drugim 82 leksemy werbalne. Zwiększenie liczby czasowników wprowadzanych do toku dydaktycznego jest zatem w przypadku podręcznika „Deutsch Aktuell” niewielkie.

Rozbieżności w zakresie ilości czasowników wprowadzanych przez poszczególne podręczniki związane są zasadniczo z wartością semantyczną danych jednostek słownikowych.

Analiza jakościowa

Podręcznik „Aha!” wprowadza dużą liczbę czasowników o stosunkowo niskiej wartości semantycznej, tj. takich, których wartość informacyjna jest bardzo ściśle związana z odpowiednią treścią rzeczową. Do takich czasowników można z pewnością zaliczyć:

abbekommen, abziehen, sich anfühlen, aufstehen, auftragen, sich auspowern, auspusten, aussterben, desinfizieren, sich einmischen, einreiben, grillen, halbieren, herausschreiben, hocken, konsultieren, komponieren, meditieren, musizieren, nachsenden, nerven, porträtieren, protzen, radeln, schuften, versenken, vierteln, vorgehen, würfeln, züchten.

Podręcznik „Deutsch Aktuell” dopuszcza zasadniczo czasowniki o dużej nośności informacyjnej, rezygnując tym samym z leksemów wymagających ściśle określonych kontekstów.

Zwiększenie liczby czasowników w „Aha!” wynika także z wprowadzenia do toku dydaktycznego leksemów zarówno neutralnych stylistycznie, jak i ich odpowiedników w warstwie potocznej np.: *bekommen – kriegen* czy *sehen – gucken*. Autorzy tego kursu podręcznikowego proponują również czasowniki używane w mowie potocznej: *schwätzen, reinkommen*, wzbogacają korpus werbalny o czynności związane z dziedzinami bliskimi młodym ludziom, tj. np. z obszaru informatyki: *surfen, chatten, mailen*.

Czasowniki przedrostkowe, zarówno rozdzielnie jak i nierozdzielnie złożone, stanowią pokątną grupę w podręczniku „Aha!”, przyczyniając się tym samym do wzrostu liczby zasobu werbalnego: *ausrutschen, abhören, aufkleben, bekämpfen, erraten, hinfallen, nachgehen, nachprüfen, nachsenden, wiedererkennen*.

Podręcznik nie rezygnuje także ze słów pochodzenia obcego, głównie angielskiego, wprowadzając obok nich częstokroć odpowiedniki niemieckie: *shoppen – einkaufen*, lub też, poprzestając na nich, nie podpowiada niemieckiego ekwiwalentu: *sich auspowern*.

Leksemy werbalne w „Deutsch Aktuell” zostały zredukowane do niezbędnego minimum, co mogłoby skutkować ograniczeniem korpusu jedynie do czasowników o dużej częstotliwości występowania i wysokiej wartości semantycznej. Wbrew oczekiwaniom jednakże i w tym podręczniku znajdziemy czasowniki o niskiej wartości informacyjnej, występujące jedynie w ściśle określonych kontekstach: *mähen, jubeln, nieseln*. Autorzy w obu zbadanych częściach „Deutsch Aktuell” pominęli czasowniki wysoko frekwencyjne o dużej wartości semantycznej: *hängen, abholen, öffnen*.

Analiza porównawcza obu kompletów podręczników wykazała, że dyferencje pomiędzy zasobami czasowników w poszczególnych częściach „Deutsch Aktuell” i „Aha!” wynikają częstokroć z faktu, że ten sam czasownik jest wprawdzie uwzględniany przez zespół autorów obu podręczników, jednak jest on wprowadzany na różnych poziomach nauczania. I tak dla przykładu:

„Aha!” 1A + 1B	„Aha!” 2A + 2B	„Deutsch Aktuell” 1	„Deutsch Aktuell” 2
	dürfen	dürfen	
duschen			duschen
einkaufen			einkaufen
gratulieren			gratulieren
holen			holen
sammeln			sammeln
	werden	werden	

Minimum leksykalne a korpus werbalny w podręcznikach „Aha!” i „Deutsch Aktuell”

Korpus czasownikowy wyekscerpowany z badanych podręczników³ został każdorazowo porównany z minimum leksykalnym opracowanym przez P. Chmiela.

Z analizy wynika, że tylko 138 czasowników z kursu podręcznikowego „Aha!”⁴ odnajdujemy na liście słownictwa podstawowego, co stanowi zaledwie ok. 38 % wszystkich czasowników wprowadzanych przez ten podręcznik.

W przypadku leksemów werbalnych proponowanych przez „Deutsch Aktuell” relacja pomiędzy nimi a czasownikami z listy minimum leksykalnego jest bardziej zrównoważona. Na 156 czasowników zawartych w podręcznikach - 104 uwzględnionych jest w minimum słownikowym, co daje 66%.

4. Wnioski

Zasadność badań nad preparacją słownictwa podstawowego w świetle powyższych analiz wydaje się bezsporna. Właściwy dobór słownictwa do odpowiedniego etapu nauczania jest gwarantem szybkiego i efektywnego opanowania języka obcego, a lekcje mogą być racjonalniej zorganizowane i pozbawione elementu przypadkowości.

Zasadnicze zręby systemu leksykalnego tworzone są w pierwszych latach nauki, kiedy to u uczniów dominują wypowiedzenia dwu-, trzywyrazowe, rzadziej bardziej rozbudowane. Stąd też istotną rolę w procesie przyswajania języka obcego odgrywają czasowniki. To one ustalają poprawną konstelację zdania zarówno pod względem składniowym, jak i semantycznym. Dlatego zasadne wydaje się bazowanie na stosunkowo niewielkim inwentarzu werbalnym, gdyż poprzez spiralną budowę podręcznika otrzymujemy pewność, że wprowadzone struktury będą ćwiczone i odpowiednio ugruntowane. Wielość wyrażen czasownikowych nie daje tej pewności, wręcz przeciwnie uczeń może czuć się zagubiony i zniechęcony, ponieważ każdy z czasowników, wymagając innych uzupełnień, musi być poprzez liczne ćwiczenia utrwalony, w przeciwnym razie możliwość błędnego konstruowania wypowiedzi diametralnie wzrasta.

Minima leksykalne mogą zatem zapewnić nieprzypadkowy i adekwatny do wieku i potrzeb uczącego się dobór słownictwa podstawowego. Jednak również i listy zawierające leksemy podstawowe muszą być stale weryfikowane. Wynika to z konieczności dostosowania słownictwa, wobec stale zmieniającej się rzeczywistości, do potrzeb efektywnej komunikacji. W dobie globalizacji – rozumianej nie tylko w kontekście zjawisk ekonomicznych, lecz dotyczącej także różnych procesów cywilizacyjnych – istotnym elementem jest szeroko rozumiana integracja, zarówno pozajęzykowa, jak i językowa, z którą utożsamia się często świadome posługiwanie się wyrazami obcymi (obecnie w znakomitej większości – angielskimi). Wyrazy obcego pochodzenia mogą, a nawet muszą znaleźć się w zestawieniach list słownictwa podstawowego, ponieważ w obliczu braku niemieckich odpowiedników komunikacja będzie niemożliwa. Czasowniki takie jak: *snowborden*, *ska-*

³ Do korpusu zaliczono te czasowniki, które odnaleźć można zarówno w podręcznikach jak i w dołączonych do nich słowniczkach.

⁴ Badania nad materiałem słownikowym obu podręczników zostaną wznowione po ukazaniu się trzeciego tomu podręcznika „Aha!”.

ten, surfen, chatten, mailen na dobre zadomowiły się w języku niemieckim, a ich użycie nikogo nie razi.

Przyczyn dyferencji w zakresie jednostek leksykalnych, wprowadzanych do toku dydaktycznego za pomocą podręczników i list słownictwa podstawowego należy upatrywać także w zróżnicowaniu wariantywnym języka. Minima leksykalne opierają się w głównej mierze na neutralnej warstwie językowej (standardowy niemiecki), natomiast podręczniki, chcąc nadać nauczany w szkole strukturalizm walor prawdziwości, czy też prawdopodobieństwa, wprowadzają słownictwo charakterystyczne dla języka potocznego. Unikanie sztuczności na lekcjach języka obcego nie może jednak być nadrzędnym celem, któremu podporządkowany jest cały tok kształcenia językowego. Bardziej stypologizowane użycie systemu językowego wydaje się właściwsze tym bardziej, że wprowadzając język obcy na danym etapie kształcenia, nie mamy pewności, czy nie jest to jedyny kontakt uczącego się z nauczany językiem. Uczeń może bowiem nie doskonalić swoich umiejętności językowych w zakresie danego języka, wybierając w dalszej fazie edukacji inny język.

Z tego powodu opanowany przez ucznia inwentarz słownikowy musi umożliwić mu komunikowanie się w języku obcym w każdym przedziale wiekowym.

Celem powyższych badań nie była ocena podręczników do nauczania języka niemieckiego na poziomie gimnazjum (kurs podstawowy) pod względem ich przydatności glotto-dydaktycznej, lecz wskazanie na konieczność poprzedzenia procesu preparacji podręczników wnikliwymi badaniami nad frekwencyjnością oraz wartością informacyjną wprowadzanych na lekcjach języka obcego leksemów, co umożliwi w konsekwencji uniknięcie przypadkowości doboru słownictwa.

Literatura:

- Buttler, D. (1980): Dobór wyrazów do słownika minimum języka polskiego. [W:] Metodyka nauczania języka polskiego jako obcego, Warszawa, s. 152 – 155
- Chmiel, P. (1982): Minimum leksykalne w nauczaniu języka niemieckiego. Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej, Zielona Góra
- Czejarek, K. (2004): Aha! Nowy podręcznik niemieckiego dla gimnazjum. [W:] Języki obce w szkole. 2. CODN, Warszawa, s. 182–184
- Erk, H. (1975): Hochfrequenter Wortschatz aus wissenschaftlichen Texten. Goethe Institut, München
- Kaczmarek, H. (2003): Zum Problem der Divergenz in der Wortauswahl der repräsentativen Wortkorpora. [W:] Germanistische Texte III. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej. Częstochowa, s. 65–71
- Kaeding, F.W. (1963): Häufigkeitwörterbuch der deutschen Sprache. Quickborn bei Hamburg, Schnelle
- Kraft, W.S./ Rybarczyk, R./ Schmidt, M. (2002): Deutsch Aktuell. 1 Klett, Poznań
- Kraft, W.S./ Rybarczyk, R./ Schmidt, M. (2003): Deutsch Aktuell. 2 Klett, Poznań
- Krohn, D. (1992): Grundwortschätze und Auswahlkriterien. Metalexikographische Studien zur Struktur und Funktion deutscher Grundwortschätze. Acta Universitatis Gothoburgensis, Surte
- Kühn, P. (1979): Der Grundwortschatz: Bestimmung und Systematisierung. Niemeyer, Tübingen

- Morgan, B.Q. (1928): German Frequency Word Book. New York
- Oehler, H. (1972): Grundwortschatz Deutsch. Klett, Stuttgart
- Pfeiffer, W. (2001): Nauka języków obcych. Od praktyki do praktyki. Wagros, Poznań
- Pfeffer, J.A. (1963): Basic (Spoken) German Word List, Level I. Prentice Hall, Englewood Cliffs
- Pfeffer, J.A. (1970): Basic (Spoken) German Word List, Level II. University of Pittsburgh Press, Pittsburgh
- Plickat, H.-H. (1983): Deutscher Grundwortschatz. Beltz, Weinheim
- Potapowicz, A./ Tkaczyk, K. (2003): Aha! Język niemiecki. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. 1A, 1B. WSiP, Warszawa
- Potapowicz, A./ Tkaczyk, K. (2004): Aha! Język niemiecki. Podręcznik z ćwiczeniami dla gimnazjum. 2A, 2B. WSiP Warszawa